

Dariusz Rozmus

Sulh – tradycyjna forma zawierania polubownego porozumienia w Maghrebie

---

Roczniki Administracji i Prawa 16/1, 81-84

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Oryginalny artykuł naukowy

Original Article

Data wpływu/Received: 03.01.2016

Data recenzji/Accepted: 15.04.2016

Data publikacji/Published: 20.06.2016

Źródła finansowania publikacji: Wyższa Szkoła Humanitas

Authors' Contribution:

(A) **Study Design (projekt badania)**

(B) Data Collection (zbieranie danych)

(C) Statistical Analysis (analiza statystyczna)

(D) Data Interpretation (interpretacja danych)

(E) Manuscript Preparation (redagowanie opracowania)

(F) **Literature Search (badania literaturowe)**

Dariusz Rozmus¹

SULH – TRADYCYJNA FORMA ZAWIERANIA POLUBOWNEGO POROZUMIENIA W MAGHREBIE

Cała północna Afryka – obszar rozciągający się od delty Nilu po schodzące do morza w przesmyku gibraltarskim góry Rif² – została w VII wieku podbita przez Arabów. Był to proces stopniowy, chociaż dość szybki³.

Podbity przez Arabów obszar zamieszkiwały różne narodowości różnych wyznań, w tym zromanizowana ludność dawnego zachodniego cesarstwa rzymskiego, poddani cesarza bizantyjskiego (niektórzy mówiący grecku), Żydzi, potomkowie dawnych Punijczyków oraz przede wszystkim bardzo zróżnicowani pod względem dialektalnym Berberzy⁴.

¹ prof. dr hab; Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu.

² Niezwykle wymowną kwestią jest jak w zjednoczonej Europie zaznaczanie interesów poszczególnych państw. Na Półwyspie Iberyjskim rozciąga się związana z Koroną Brytyjską enklawa Gibraltar. A po drugiej stronie przesmyku, okolona obszarami Maroka, hiszpańska Ceuta (i nieco bardziej na wschód Melilla). Wspomniane enklawy terytorialnie strzegą strategicznych interesów Wielkiej Brytanii i Hiszpanii.

³ H. Kennedy, *Wielkie arabskie podboje. Jak ekspansja islamu zmieniła świat*, Warszawa 2011, s. 178- 197.

⁴ Kompleksowe omówienie historii, życia codziennego i kultury materialnej Berberów można znaleźć w *Encyclopédie Berbère*, Édisud La Calad, 13090 Aix-en-Provence, France 1984-2013. Wydawnictwo to

Dzisiejsza populacja północnej Afryki to przede wszystkim Arabowie, zarabizowani lub mówiący jeszcze we własnych dialektach Berberzy.

Istniejące do dzisiaj instytucje prawa zwyczajowego mają swoje korzenie w odległej przeszłości, a skomplikowana historia tamtego regionu⁵ niewątpliwie wpłynęła na ich wydzźwięk pośród żyjących tam do dzisiaj ludzi⁶.

Interesującą formą prawa obyczajowego jest instytucja polubownego porozumienia stron określana jako *sulh*. Zasadniczo jest to ugoda dotycząca porozumienia pomiędzy zwaśnionymi lub pozostającymi w stosunkach neutralnych, ale nastawionymi na przyszłą współpracę ludźmi lub szerzej – grupami plemiennymi.

Jest to bardzo stary obyczaj, sięgający swoimi korzeniami starożytnych obyczajów ludów semickich i im pokrewnych. Sulh może być rozpatrywany nie tylko jako instytucja prawna, ale może być też przedmiotem rozważań z dziedziny religioznawstwa porównawczego, a nawet teologii⁷. Co ciekawe – ugoda – sulh jako instytucja prawna istnieje również i dzisiaj⁸.

Słowo *sulh* pochodzi od semickiego rdzenia „SLH”. W wypadku języka hebrajskiego słowo powstałe na bazie tego rdzenia oznacza przede wszystkim wybaczać/przebaczać⁹, w mniejszym stopniu również przepraszać, oczekując przebaczenia. Utworzony od tego czasownika termin „selicha” oznacza przebaczenie¹⁰. Wydany w 1993 roku „Nowy słownik polsko-hebrajski, hebrajsko-polski” podaje jako czasownik utworzony od tego rdzenia słowo „lisloach”, czyli przebaczać, przebaczyć oraz wspomniane powyżej słowo „selicha” – przebaczenie¹¹.

W przypadku języka arabskiego od rdzenia SLH pochodzą następujące czasowniki: „salaha”, „saluha” – być odpowiednim, pasować, być właściwym, praktycznym pożytecznym, ale także religijnym, pobożnym. Rzeczownik utworzony od tego rdzenia oznacza pokój, zgodę, przymierze, rozejm¹². Przy czym warto podkreślić, że słowo to nie należy do najczęściej stosowanych w języku arabskim znaczeń terminu „pokój”.

w chwili obecnej publikuje tomy od 1984 do 2013 r. Por. też klasyczną pracę Ibn Khaldun, *Historie des Berberes et des dynastie musulmanes de L'Afrique Septentrionale* tłumaczenie de Slane Paris 1968. Na temat pierwotnego podziału Berberów wedle kategorii uznawanych za istotne w starożytności i we wczesnym średniowieczu por. D. Rozmus, *Al Baranis – plemię czy termin?* „Przegląd Orientalistyczny” 2000, nr 1-2, s. 130-136.

⁵ Na temat historii północnej Afryki por. T. Kotula, *Afryka Północna w starożytności*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978; *Historia Afryki do początku XIX w.*, red. M. Tymowski, Wrocław – Warszawa – Kraków 1996, s. 233-289.

⁶ Lepiej użyć słowa „wydzźwięk” niż „litera”, ponieważ większość kodyfikacji prawa zwyczajowego nie była nigdy spisywana.

⁷ D. Rozmus, M. Skoczek, *Sulh*, „Folia Orientalia” 1997, vol. XXXII, s. 113-118.

⁸ Por. Sulh, also solh (Arabic: صلح) is an Arabic word which means “peace” as opposed to “war”. It is derived from the same root as Arabic word musalaha meaning reconciliation. In Islamic Law it means an “amicable settlement” (polubowne rozwiązanie sporu), <https://en.wikipedia.org/wiki/Sulh>.

⁹ M. Szir (Wolman-Sieraczkowa), D. Szir, *Słownik hebrajsko-polski*, Tel-Aviv 1958, część druga, s. 486

¹⁰ Por. A concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament based upon the lexical work of Ludwig Koehler and Walter Baumgartner by William Holladay, Leiden -E.J. Brill 1972, s. 257, angielskie odpowiedniki – practice forbearance, pardon, forgive.

¹¹ A. Klugman, *Nowy słownik polsko-hebrajski, hebrajsko-polski*, Warszawa – Tel Awiw 1993.

¹² Por. J. Danecki, J. Kozłowska, *Słownik arabsko-polski*, Warszawa 1996. Podobne konotacje podają inne popularne słowniki, np. Ch.K. Baranowa, słowniki klasycznego jęz. arabskiego, takie jak *Tag al-Arus* czy *Muhit al-muhit* odnoszą ten termin do słowa oznaczającego pokój.

Jak wynika z *Encyklopedii Islamu*, termin ten związany jest ze stosowaniem prawa powstałego na bazie prawa zwyczajowego. Dotyczy on czasami przedmiotu sprzedaży i związanej z nim ugody, jest on także sposobem godzenia się zwaśnionych stron. Jaskrawym przykładem zawierania *sulh* jest sytuacja, w której przedmiotem sporu jest okaleczenie, a nawet morderstwo. Średniowieczni prawnicy rozróżniają kilka form zawierania *sulhu*, przy czym dotyczy to poważnych przestępstw. W ekstremalnych sytuacjach przysługuje stronie, która czuje się niesprawiedliwie oskarżona, odwołanie się do prawa boskiego, zawsze jednak, co trzeba podkreślić, ma to na celu doprowadzenie do ugody, zawarcia pokoju¹³.

W przypadku świata arabskiego można przytoczyć obyczaj pochodzący z Maghrebu, związany konkretnie ze słowem „*sulh*”.

Z relacji i wywiadów terenowych wiemy, że instytucja *sulh* działa dalej, zwłaszcza na poziomie lokalnych społeczności¹⁴. Spotyka się obecnie ludzi, którzy bądź pamiętają, bądź wręcz stosują go tak jak ich przodkowie. Bywało, że w wypadku popełnienia najwyższej zbrodni, czyli morderstwa, spisywano na tę okoliczność wynegocjowaną ugodę, która w wypadku przyjęcia służyła zaniechaniu krwawej wendetty. Z relacji z okolic Tobruku w Libii uzyskanej przez orientalistę Marka Skoczka wynika, że jeszcze do niedawna istniał tam ciekawy obyczaj w stosunkach międzyplemiennych. W wypadku zbrodni morderstwa na jednym z członków danego plemienia zbierała się starszyzna tegoż „plemienia”¹⁵ oraz starszyzna plemienia, z którego pochodził morderca. Obie strony spisywały warunkowy kontrakt zawierający opis zbrodni. Następnie w miejscu znanym tylko przez starszyzny obu plemion zakopywano – ukrywano tekst tej ugody. To najbardziej archaiczny, można by określić – ceremonialny i sięgający prahistorii moment zawierania porozumienia. Sięgano do niej, podejmując ją ponownie z ukrycia tylko w momencie, gdy zdarzyło się, iż jeden z członków „plemienia”, z którego pochodziła ofiara, popełnił podobną zbrodnię. Dochodziło wtedy do anulowania obu czynków i zawarcia ugody. W ten sposób często unikano poważnych konfliktów lub wręcz wojny. Co warto zaznaczyć – w wielu sprawach konfliktowych obserwuje się brak interwencji policji, zwłaszcza jeśli dochodzi do ugody stron¹⁶.

Często ugoda taka jest środkiem do zadośćuczynienia poszkodowanemu w sytuacji braku ubezpieczeń społecznych w sensie europejskim¹⁷. Tak jak zaznaczono powyżej, *sulh* to najbardziej archaiczna forma zawierania ugody. W sytuacji, w której ogromne obszary Maghrebu (przede wszystkim Libia) są obecnie ogarnięte chaosem, tradycyjne (niemalże archaiczne) instytucje prawa zwyczajowego mogą ponownie zyskiwać na znaczeniu.

¹³ Hasło „*sulh*” [w:] *Encyclopedie de l' Islam*, Leyda – Paris 1934, s. 566-567.

¹⁴ Opis stosowania tego obyczaju zanotowany został dzięki materiałom zebranym przez orientalistę Marka Skoczka przebywającego wiele lat w Libii. Por. Rozmus, M. Skoczek, *Sulh...* Inną oryginalną formą załagodzenia konfliktu jest stosowana w górach Maroka „uroczysta” przysięga. Dopelnienie tej instytucji prawa zwyczajowego posiada zrytualizowane formy, a jej przestrzeganie opiera się na transcendentnym lęku przed krzywoprzysięstwem. Por. R. Vorbrich, *Górale Atlasu marokańskiego*, Wrocław 1996, s. 205-207.

¹⁵ Ujmuję słowo „plemie” w cudzysłów, ponieważ jest to bardzo ogólne i niejednoznaczne określenie więzi międzyludzkich.

¹⁶ Por. D. Rozmus, M. Skoczek, *Sulh...*, s. 114.

¹⁷ Nie oznacza to, że świat islamu nie wypracował opartych na prawie muzułmańskim swoistych form ubezpieczeń zwłaszcza w handlu lub instytucji do nich zbliżonych. Por. V. Ripsler-Chaim, *Insurance and semi-insurance transaction in Islamic History until the 19th century*, „Journal of the Economic and Social History of the Orient”, Vol. XXXIV / Vol. 34, No. 3. (1991), pp. 142-158.

Bibliografia

- Baranoff K., *Dictionnaire Arabo-Russe*, Moscou 1984.
- Basstet A., *La Langue Berbère*, London – New York – Toronto 1952.
- Danecki J., Kozłowska J., *Słownik arabsko-polski*, Warszawa 1996.
- Ibn Khaldun, *Historie des Berberes et des dynastie musulmanes de L`Afrique, Septentrionale* tłumaczenie de Slane Paris 1968.
- Encyclopédie Berbère*, Édisud La Calad, 13090 Aix-en-Provence, France 1984–2013.
- Hasło „sulh” [w:] *Encyclopedie de l` Islam*, Leyda – Paris 1934.
- Historia Afryki do początku XIX w.*, red. M. Tymowski, Wrocław – Warszawa – Kraków 1996
- Kennedy H., *Wielkie arabskie podboje. Jak ekspansja islamu zmieniła świat*, Warszawa 2011.
- Klugman A., *Nowy słownik polsko-hebrajski, hebrajsko-polski*, Warszawa – Tel Awiw 1993.
- Kotula T., *Afryka Północna w starożytności*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978.
- Rozmus D., *Al Baranis – plemię czy termin?* „Przegląd Orientalistyczny” 2000, nr 1-2.
- Rozmus D., Skoczek M., *Sulh*, „Folia Orientalia” 1997, vol. XXXII.
- Szir M. (Wolman-Sierackowa), Szir D., *Słownik hebrajsko-polski*, Tel-Aviv 1958.
- Vorbrich R., *Górale Atlasu marokańskiego*, Wrocław 1996.
- Quitout m., *Grammaire Berbère (rifain, Tamazight, chleuh, kabyle)*, L`Harmattan 1997.
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Sulh>

Streszczenie: *Sulh* jest formą prawa obyczajowego dotyczącego polubownego porozumienia stron. Zasadniczo jest to ugoda dotycząca porozumienia pomiędzy zwaśnionymi lub pozostającymi w stosunkach neutralnych, ale nastawionymi na przyszłą współpracę ludźmi lub szerzej – grupami plemiennymi. Ugoda – *sulh* – istniejąca od wieków instytucja prawa zwyczajowego – posiada swoje zrytualizowane formy. Jedną z tych form opisano na przykładzie ugód z rejonu Tobruku w Libii.

Słowa kluczowe: Berberzy, *sulh*, tradycyjna forma polubownego porozumienia w Maghrebie

SULH – THE TRADITIONAL FORM OF CONCLUDING AMICABLE AGREEMENTS IN THE MAGHREB

Summary: *Sulh* is the form of custom law which refers to an amicable agreement between parties. Generally speaking, it is an agreement which refers to people or, in a broader context, tribal groups who are in conflict with each other or who are neutral to each other or who look forward to future collaboration. The agreement, *sulh*, which is an institution of custom law which has existed for centuries, has its ritualised forms. One of these forms was described on the basis of the agreements concluded in the Tobruk area in Libya.

Keywords: Berbers, *sulh*, the traditional form of an amicable agreement in the Maghreb